

- Булыгина, Шмелёв 1997: Булыгина, Т.В., Шмелёв, А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) [Текст] / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелёв. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 576 с. – 1000 экз. – ISBN: 5-88766-051-1.
- Гаспаров 1996: Гаспаров, Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования [Текст] / Б.М. Гаспаров. – М.: «Новое литературное обозрение», 1996. – 352 с. – 2000 экз. – ISBN 5-86793-020-3.
- Звегинцев 2008: Звегинцев, В.А. Мысли о лингвистике [Текст] / В.А. Звегинцев / Предисл. В.М. Алпатов. Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 336 с. – (Из лингвистического наследия В.А. Звегинцева). – Библиогр.: с.327-334. – 2000 экз. – ISBN 978-5-382-00641-3.
- Золотова 2001: Золотова, Г.А. Грамматика как наука о человеке [Текст] / Г.А. Золотова // Русский язык в научном освещении. – 2001. – №1. – С.107-113. – Библиогр.: с.113.
- Караулов 2006: Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Ю.Н. Караулов. – М.: КомКнига, 2006. – 264 с. – 2000 экз. – ISBN 5-484-00509-4.
- Кравченко 2001: Кравченко, А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка [Текст] / А.В. Кравченко. – Иркутск: Издание ОГУП «Иркутская областная типография № 1», 2001. – 261 с. – Библиогр.: с. 241-261. – 2000 экз. – ISBN 5-7971-0100-9.
- Кравченко 2004: Кравченко, А.В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации [Текст] / А.В. Кравченко. – Иркутск: Изд. Иркут. гос. Ун-та, 2004 – 206 с. – Библиогр.: с. 184-201. – 500 экз. – ISBN 5-7430-0412-9.
- Лотман 1972: Лотман, Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха [Текст] / Ю.М. Лотман. – Л.: Просвещение, 1972. – 350 с. – 5000 экз.
- Ремчукова 2005: Ремчукова, Е.Н. Креативный потенциал русской грамматики [Текст] / Е.Н. Ремчукова. – М.: Изд-во РУДН, 2005. – 329 с. – Библиогр.: с. 315-325. – 500 экз. – ISBN 5-209-01802-4.
- Рудяков, Дорофеев 2007: Рудяков, А.Н., Дорофеев, Ю.В. Homo textus: человек в паутине текстов, или учебник чтения для умеющих читать [Текст] / А.Н. Рудяков, Ю.В. Дорофеев. – Симферополь: мсп «Ната», 2007. – 176 с. – Библиогр.: с. 167-173. – 1000 экз. – ISBN 978-966-8926-35-8.
- Рудяков 1993: Рудяков, Н.А. Поэтика, стилистика художественного произведения [Текст] / Н.А. Рудяков. – Симферополь: Таврия, 1993. – 146 с. – Библиогр.: с. 139-141. – 300 экз. – ISBN 5-7780-0676-6.
- Шелякин 2005: Шелякин, М.А. Язык и человек: К проблеме мотивированности языковой системы: учебн. Пособие [Текст] / М.А. Шелякин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 296 с. – Библиогр.: с. 286-290. – 1000 экз. – ISBN 5-89349-829-1.

В статье рассматриваются процессы образования окказиональных единиц в текстах продуктивной семантики с точки зрения функциональной обусловленности речевой деятельности человека. Обосновывается необходимость учитывать роль структурных и семантических особенностей отдельных единиц в процессах репрезентации и категоризации индивидуального опыта носителей языка.

Ключевые слова: текст, антропоцентризм, опыт, семантическая аномалия.

In article processes of formation of occasional units in texts productive semantics from the point of view of functional conditionality of speech activity of the person are considered. Necessity to consider a role of structural and semantic features of separate units in processes representation and categorisation of individual experience of speakers.

Keywords: text, anthropocentrism, experience, semantic anomaly.

Надійшла до редакції 27 січня 2010 року.

Ганна Пасько

ББК Ш 81.432.1-7

УДК 811.11+81'42

МОВЛЕННЕВИЙ ЖАНР ЗАГАДКИ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті увагу зосереджено на основних засобах творення мовленнєвого жанру загадки в межах художнього стилю, зокрема розглянуто випадки вживання тропів та фігур мови. Прокоментовано вияв художньої сутності загадки через її діалогічну будову.

Ключові слова: загадка, денотат, мовленнєвий жанр, художній стиль.

За визначенням О. Селіванової, мовленнєвий жанр характеризується «певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями» [Селіванова 2006: 356]. Об'єктом уваги пропонованої статті постає одна з цих невід'ємних конститутивних характеристик мовленнєвого жанру загадки, а саме – стилетвірні засоби його організації.

Взаємозв'язок мовленнєвих жанрів та функціональних стилів завжди привертая увагу дослідників (Т. Винокур, М. Кожина, Н. Орлова, Г. Солганик, В. Салимовський), про що свідчить виокремлення у мовознавстві окремого стилістичного підходу до тлумачення природи мовленнєвого жанру [Бацевич 2006]. Один з фундаторів теорії мовленнєвих жанрів М. Бахтін чи не найпершим відмітив нерозривність понять жанру і стилю. Щодо цього дослідник зазначає: «По суті мовні, або функціональні, стилі є не що інше, як жанрові стилі певних сфер людської діяльності і спілкування. У кожній сфері побутують і застосовуються свої жанри, які відповідають специфічним умовам даної сфери; цим жанрам і відповідають певні стилі» [Бахтін 1986].

У сучасній вітчизняній лінгвістичній науці загадка ще не поставала предметом спеціального вивчення з погляду стилістики, хоча деякі аспекти цієї проблеми порушуються у працях мовознавців. Зокрема, О. Селіванова [Селіванова 2004] дослідила метафоричне шифрування і тактику гіперболізації на матеріалі української народної загадки, Н. Захарова [Захарова 2009], визначаючи лінгвокультурологічний статус українських і німецьких народних загадок, описує моделі метафоричного та метонімічного переносу значення, а А. Мамедова [Мамедова 2008] подає перелік стилістичних прийомів німецької народної загадки в рамках її лінгвопоетичної специфіки. Проте стилістичні засоби творення саме англійської загадки не є дослідженими, чим зумовлена актуальність порушеної проблеми.

Метою статті є опис мовленнєвого жанру загадки в стилістичному аспекті, що передбачає вирішенні таких **завдань**:

- довести належність мовленнєвого жанру загадки до художнього стилю;
- простежити специфіку вияву стилетвірних засобів творення образності в структурі англійської загадки як мовленнєвого жанру.

Як твердить Ф. Бацевич, «жанр формується у межах конкретного функціонального стилю; останній задає основні координати мовленнєвого жанру» [Бацевич 2005: 102]. Визначаючи стилістичну специфіку мовленнєвого жанру загадки, слід зазначити, що С.Я. Єрмоленко розглядає фольклорне мовлення у своїй цілісності як різновид художнього стилю [Єрмоленко 1987], П.М. Попов відносить загадку до «художнього виду народної творчості» і додає, що «своїм оформленням загадки, як і прислів'я, займають проміжне місце між поезією і прозою, однак, ближчі до поезії» [Попов 1958: 326-327]. Такої думки дотримується і О.М. Казарцева, яка виділяє загадку з-поміж жанрів художнього мовлення [Казарцева 2001: 370]. Отже, цілком очевидно, що мовленнєвий жанр загадки формується в художньому стилі під безпосереднім впливом його стилетвірних засобів, що постають чинником «емоційно-образного впливу на читача або слухача» [Солганик 2000: 196].

С.Г. Лазутін справедливо вважає, що вживання певних видів тропів у тих чи інших жанрах зумовлюване їхньою відповідністю специфічним особливостям цих жанрів у способі художнього відображення явищ реальної дійсності. Водночас дослідник наголошує на тому, що саме метафора є «улюбленим» стилістичним засобом жанру загадки, адже «метафора в загадках характеризує специфіку їхнього змісту і форми, складає основу їхньої стилістичної і композиційної організації, визначає самі творчі принципи художнього відображення дійсності» [Лазутін 1989: 93-94].

О.О. Селіванова до принципів метафоричного шифрування у структурі загадки відносить антропоморфізм (аналогізація статусів людини чи частин її тіла з денотатом відгадки), зооморфізм (аналогізація номінацій представників тваринного світу з відгадкою) та побутоцентризм (аналогізація назв предметів повсякденного побуту з відгадкою) [Селіванова 2004: 209-210]. Ми дещо розширимо цю класифікацію, додавши до неї флороморфізм, або фітоморфізм (аналогізація назв рослинного світу з денотатом-відгадкою).

Проілюструємо це на таких прикладах:

– **антропоморфізм**: *What kind of teeth cannot bite?(The teeth of a comb); Two sisters fair and bright always running, never meet (The Sun and the Moon); A golden girl sits in the darkness, but her hair hangs out in the sunlight. Do you know her? (A carrot); This old granny has only one eye And a long thing tail that dances behind; Whenever she dances on the cloth A bit of her tail is left in it (A needle and a thread); There came a poultry-maid in a red coat to count the poultry (A fox);*

– **зооморфізм**: *Thirty two white horses upon a red hill, Now they tramp, now they champ, Now they stand still (The teeth and gums); A one-eyed dragon with a long tail. It has been in and out of many beautiful clothes, and seen many good tailors (A needle and a thread);*

– **побутоцентризм**: *Two deep wells. Full by day, empty at night (High boots); Two shafts behind the ears, two wheels in front of the eyes, And a little saddle on the nose (Spectacles); It's a golden sieve with many black houses in it (The sunflower); There hangs a sieve, made by no man's hands (A web); The doors are open in the morning but shut at night. If you look into them, you see yourself inside (Eyes); What is it, that resembles a cart, but has no wheels and leaves no tracks behind it? (A boat);*

– **флороморфізм (фітоморфізм)**: *This tree has thousands of leaves. It grows bigger and bigger without any branches, without any root (A haystack); A thick forest which grows as fast as it is cut down (Hair).*

Нерідко у створенні загадок застосовується прийом «виключення»: *Clean, but not water; Sticky, but not tar; White, but not snow; Sweet, but not honey. What is it? (Milk); It is not a brush, but has leaves; It is not a shirt, but is sewn together; It has no tongue, but tells a tale (A book).*

Окрім метафори, з металогічної лексики [Абрамович, Чікарьова 2004] в загадці зустрічаються такі тропи:

– **метонімія**: *What plate can't you eat off? (An empty one); On a sunny day I have one. And you have one too, And the oak in the field And the fish in the sea also have one (A shadow).*

Ю. Соколов зазначає, що для художньої семантики загадок властивим є вживання власних імен як загальних (принцип метонімії) [Соколов 1941: 219]: *Our little John Has a wooden shirt on And a long sharp nose. He leaves his mark Wherever he goes (A pencil); Little Nancy Etticote, In a red petticoat With a red nose; The longer she stands, the shorter she grows (A candle);*

– **порівняння**: *I sit in a tree, round as a ball, red as blood, sweet as honey (A cherry); As soft as silk, as white as milk, As bitter as gall; A thick wall and a green coat covers me all (A walnut);*

– **епітети**: *Furry and purry With long whickers (A cat); A little old woman with twelve children: some short, some long, some cold, some hot. What is it? (A year);*

– **персоніфікація**: *Nature requires five, Custom gives seven, Laziness takes nine, And sloth takes eleven (Hours of sleep); Water frowns at it. Trees shake their heads at it. Flowers bow to it. Clouds run away from it (The wind);*

– **гіпербола**: *A blue sheet which covers the whole world. What is it? (The sky);*

– **амфіболія**: *What kind of cake tastes awful? (A cake of soap); What can you serve, but never eat? (A tennis ball).*

Яскравості стилю мовленнєвого жанру загадки додають такі фігури мови:

– **полісиндетон**: *Two geese before a goose, and two geese behind a goose and one goose in the middle. How many geese in all? (Three);*

– **асиндетон** (важливою стилістичною ознакою загадки є лаконічна, стисла, сконденсована форма її мовної маніфестації, внаслідок чого у структурі загадки ця фігура мови характеризується частотним виявом): *In spring you're glad to see me, In summer I keep you cool, In autumn I give you food, In winter I keep you warm (An apple-tree); It takes off a piece of its clothing each day, By the end of the year it has nothing left to wear (A calendar); Hick-a-more, Hack-a-more, On the kitchen floor; All the horses, all the men, Couldn't drive Hick-a-more, Hack-a-more, Off the kitchen floor (Sunshine);*

– **хіазм** (знаходить свій вияв як в описовій частині загадки, так і у структурі денотата-відгадки): *What is it which works when it plays, and plays when it works? (A fountain); What is the difference between a schoolmaster and an engine-driver? (One minds the train and the other trains the mind); What is the difference between a soldier and a young girl? (One powders the face, the other faces powder);*

– **каламбур**: *When is frosty weather like poesy? (When there is rime on the hedges – Гра слів: однакове звучання – 1. rime [raim] – іній; 2. rhyme [raim] – рима); What musical instrument will you not believe? (A lyre – Гра слів: однакове звучання – 1. lyre [laɪə] – ліра; 2. liar [laɪə] – брехун);*

– **парадокс**: *It is very small and light but you won't be able to lift it by its tail. What is it? (A ball of wool);*

– **анафора**: *We are twins, We walk together, We never part, We make a pair for ever (Boots or shoes);*

– **градація**: *There is a little green house; And in the little green house There is a little brown house; And in the little brown house There is a little yellow house; And in the little yellow house There is a little white house; And in the little white house There is a white little heart (A nut); I went to the wood and got it; I sat down and looked at it; The more I looked at it, The less I liked it; And brought it home because I Could not help it (A thorn);*

– **алюзія** (є досить рідкісним явищем для цього мовленнєвого жанру): *Where was Solomon's temple? (At the side of Solomon's head).*

Певної стильової окраси додає використання **ідіом**: *When it is the worst weather for rats and hares? (When it rains cats and dogs – «дощ лє як з відра»).*

Особливого динамізму описовій частині загадки додає і «мовна економія» – **еліптичність**: *By day – a hoop, At night – a snake (A belt); Head of iron, tail of wood (An axe).*

Також до стилетвірних чинників творення мовленнєвого жанру загадки слід віднести її діалогійну будову: описова частина, яка містить імпліцитно чи експліцитно виражене запитання, та відповідь-денотат, що корелює із власним образом, закодованим в описовій частині. Саме завдяки цій діалогійності в інформативно-імперативному мовленнєвому жанрі загадки чітко простежується «звернена» сутність художнього мовлення, що «включає в себе зміст, який автор має намір повідомити адресату, і вольовий намір (вплив на думки і почуття), який він при цьому прагне реалізувати» [Казарцева 2001: 369]: *What can you see with your eyes shut? (A dream).*

М. Бахтін наголошував на тому, що мовленнєві жанри, як і будь-які висловлювання, здатні відображати індивідуальний стиль їхніх творців. Найсприятливішими для відображення індивідуального стилю їхніх авторів-мовців М. Бахтін вважав зокрема жанри художньої літератури, оскільки «тут індивідуальний стиль прямо входить до самого завдання висловлювання, є одним з визначальних завдань його» [Бахтін 1986: 254].

«Координати» мовленнєвого жанру загадки продикувані нормами художнього стилю, який у зображенні дійсності тяжіє до яскравості, образності. Тим не менш, оскільки «народження» цього мовленнєвого жанру відбувалось за участі колективного автора, ми не знайдемо в ньому вираження ознак індивідуально-авторського стилю, але можемо простежити вияв тих загальнотипологічних художніх ознак загадки, які вербалізують мовну картину світу її колективного творця, у цьому разі – англійської національної спільноти.

Отже, для англійської загадки характерним є широкий спектр металогічної лексики та різноманіття фігур мови, однак провідна роль у конструюванні художнього відбиття реальної дійсності належить метафорі. Вплив художнього стилю на формування мовленнєвого жанру загадки простежується і в таких її загальнотипологічних рисах, як лаконічність, стислість, діалогійність.

Безперечно, порушена проблема вимагає подальшого ґрунтовного дослідження, адже відкритим залишається питання зіставного вивчення мовленнєвого жанру загадки у різноструктурних мовах для визначення спільних і відмінних тенденцій його стилістичної номінації.

Література

Абрамович, Чікарьова 2004: Абрамович, С.Д., Чікарьова, М.Ю. Мовленнєва комунікація [Текст]: підручник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарьова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.

Бахтин 1986: Бахтин, М.М. Проблема речевих жанров [Текст] / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / С.Г. Бочаров (сост.). – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – С. 250-296.

Бацевич 2006: Бацевич, Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології [Текст]: навчальний посібник / Ф.С. Бацевич. – К.: Вид. ц. «Академія», 2006. – 248 с.

Бацевич 2005: Бацевич, Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи [Текст] / Ф.С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.

Єрмоленко 1987: Єрмоленко, С.Я. Фольклор і літературна мова [Текст] / С.Я. Єрмоленко. – К.: Наукова думка, 1987. – 247 с.

Захарова 2009: Захарова, Н.В. Лінгвокультурологічні особливості українських і німецьких народних загадок: структура, семантика, прагматика [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Н.В. Захарова. – К., 2009. – 20 с.

Казарцева 2001: Казарцева, О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения [Текст]: учебное пособие / О.М. Казарцева. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 496 с.

Лазутин 1989: Лазутин, С.Г. Метафоры в загадках [Текст] / Лазутин С.Г. // Поэтика русского фольклора. – М.: Высш. шк., 1989. – С. 93-105.

Остин 1986: Остин, Дж. Л. Слово как действие [Текст] / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-129.

Попов 1958: Попов, П.М. Загадки [Текст] / П.М. Попов Українська народна поетична творчість. – К.: Рад. шк., 1958. – Т. 1. Дожовтневий період. – С. 313-330.

Селіванова 2004: Селіванова, О. Дискурс української загадки [Текст] / О. Селіванова // Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект): монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – С. 202-219.

Селіванова 2006: Селіванова, О. Сучасна лінгвістика [Текст]: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.

Соколов 1941: Соколов, Ю.М. Русский фольклор [Текст] / М.Ю. Соколов. – М.: Учпедгиз, 1941. – 558 с.

Солганик 2000: Солганик, Г.Я. Стилистика текста [Текст] / Г.Я. Солганик. – М.: Флинта: Наука, 2000. – 256 с.

Мамедова 2008: Мамедова, А.І. Когнітивно-семантична і комунікативно-функціональна організація німецької народної загадки [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А.І. Мамедова. – Донецьк, 2008. – 21с.

Джерела

Соловьева 1963: Соловьева, Т.А. 300 загадок на английском языке для школьников [Текст] / Т.А. Соловьева. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1963. – 48 с.

Collis 1996: Collis, H. 101 American English Riddles [Electronic resource] / H. Collis. – Lincolnwood (Chicago), Illinois: McGraw Hill, 1996. – 144 p. – Mode of access: http://mirknig.com/knigi/nauka_ucheba/1181259598-101-zagadka-na-amerikanskom-variante-anglijskogo.html. – Title from the screen.

В статтє внимание сосредоточено на основных способах образования речевого жанра загадки в рамках художественного стиля, в частности рассмотрены случаи употребления тропов и фигур языка. Прокомментировано выражение художественной сущности загадки через ее диалогическое строение.

Ключевые слова: загадка, денотат, речевой жанр, художественный стиль.

In the article attention is focused on the main means of forming of the speech genre riddle within the frame of the belles-lettres style, in particular the cases of usage of tropes and speech figures are considered. The manifestation of the belles-lettres nature of riddle through its dialogical structure is commented.

Keywords: riddle, denotation, speech genre, belles-lettres style.

Надійшла до редакції 7 грудня 2009 року.